

Stipe Jurič

POSTAJE IZRAELACA ŠTO IH PRIJEĐOŠE
KAD IZIĐOŠE IZ ZEMLJE EGIPATSKE

1. *Uvodne napomene*

Iako se u članku govori o postajama izlaska, detaljno o samom izlasku — kada, kako i gdje se odigrao — neće biti govora, budući daje problem preopširan i uvelike zapetljan, pa se još uvijek ne može sa sigurnošću odrediti način, točan datum i put izlaska. Također se više ne može utvrditi lokalizacija većine postaja poslije izlaska iz zemlje egipatske za vrijeme lutanja kroz pustinju, to jest ne znamo točan put kojim su odbjegli ili istjerani Izraelci stigli u Palestinu. Drugim riječima kazano, ne zna se sigurno jesu li Izraelci pobjegli ili su bili istjerani iz Egipta¹, je li bilo više „izlazaka“, budući da je bilo više upada u Egipat, jesu li išli velikim vojnim i trgovačkim putem duž obale Sredozemnog mora, poznatim „Via mariš“, koji je bio kudikamo najvažniji i najkraći, ali zato i najopasniji put

Na osnovi dvostrukog izvještaja o izlasku iz zemlje egipatske postoji teorija „dvaju izlazaka“: *izlazak—izgon* i *izlazak—bijeg*, usp. o tome R. de VAUX, *Histoire ancienne d'Israël. Des origines à l'installation en Canaan*, Paris 1971., str. 349-353; 397 si; 496; H. H. ROWLEY, *From Joseph to Joshua*, London 1950-52., str. 109 si. Protjerivanje je najavljeno u Izl 6, 1, ponovno istaknuto u 11, 1, da bi se u 12, 39 i ostvarilo. U sva tri slučaja upotrijebljen je glagol *garaS* („protjerati“, „istjerati“). Iako je izlazak-izgon izraženiji i izričtiji, ipak se izlazak—bijeg čini vjerojatnijim, napose ako se ima pred očima tlačenje teškim radovima prilikom gradnje gradova—skladišta Pitoma i Ramzesa (1, 11 si.). Puštanje na slobodu glavna je tema u izvještaju prvih devet nedaća koje su se sručile na Egipat, a razlog za oslobađanje nije osvajanje Kanaana, nego prinošenje žrtve Jahvi i iskazivanje štovanja u pustinji (5, 3; 7, 16. 26; 8, 4. 16. 21-25; 9, 1. 13; 10, 3. 7. 11. 24-26; usp. 3, 18). Tu se govori o samo „tri dana hoda u pustinji“ i upotrijebljen je glagol *šalalj* („pustiti“, „osloboditi“).

jer je bio kontroliran², ili, možda, putem kroz pustinju, jesu li Kanaan osvojili s juga ili pak s istočne obale Jordana.³

U ovome napisu želimo ustanoviti što se dogodilo između izlaska iz Egipta i ulaska u Kanaan, što znači da nas sami put kojim su „oslobođeni kročili i sebi krčili kroz pustinjski kraj, ili pak različite postaje koje su napravili radi predaha, ne zanima toliko koliko ono što su doživjeli i proživjeti na putu do obećane zemlje.

2. Pristup pitanju i raščlanjivanje problema

Započet ćemo s prvom postajom koju nam predlaže Knjiga Izlaska, 15,22—26, poslije prijelaza preko Crvenog mora, s postajom koja je u neku ruku tip svim ostalim velikim postajama, budući da sve imaju istovjetnu shemu.

Povede Mojsije Izraelce prema pustinji Sur, dakle, prema istoku.⁴ „Tri su dana putovali pustinjom, a vode nisu našli” (r. 22b). Je li broj tri ovdje kronološka naznaka ili se većma nastoji istaknuti dugo trajanje putovanja izvednjelih Izraelaca⁵, kako bi se čitatelj što bolje pripremio na ono što tek dolazi: moral Izraelaca koji je uvjetovan velikom žeđu, s jedne, te nemogućnošću da postanu gasni zbog gorčine vode kod Mare, s druge strane? Svakako, njihov je visoki duh koji su imali odmah poslije čudesnog prelaska preko mora i koji je prerastao u klicanje i pjesmu, 15, 1—21, malo-pomalo splašnjavao na putu kroz pustinju, da bi kod Mare posve nestao i pretvorio se u mrmljanje: „Dođu *kMari*, ali nisu mogli piti vode kod *Mare*, jer je bila gorka (*morah*). Stoga se i zove *Mara*” (r. 23)⁶. Tri dana putovanja kroz pustinju bez vode, a još je uz to voda što su je našli bila gorka i nemoguća za piće! Onda je narod mrmljao na Mojsila, a ovaj zazva Jahvu. Jahve mu pokaže neko drvo, koje Mojsije baci u izvor i on postade pitkim (r. 24 s; usp. Sir 38, 5). U četiri retka riječ „voda” (*majim*) pojavljuje se četiri puta (rr. 22. 23. 24.25). Osebnost te prve postaje ne sastoji se samo u opisnom

Budući da je put „Via mariš” povezivao Egipat i Kanaan, anakronistički je nazvan „Filistejski put”, iako se Filistejci nisu naselili u jugozapadne krajeve Palestine prije 12. stoljeća.

³ Prema svemu sudeći, riječ je o dvjema ili više tradicija koje spajaju prikupljene elemente o raznim grupama različitih plemena koje su upadale i bježale iz zemlje egipatske, ili su bile istjerivane. Otuda dvostrukost i neujednačenost u izvještaju: sjeverni ili kraći put, južni ili duži put; tradicija Kadeša i tradicija Sinaja; osvajanje Kanaana s juga i osvajanje s istoka, to jest iz Transjordanije.

⁴ Pustinja Sur kraj je i mjesto na sjeveroistoku egipatske granice. U Br 33, 8 nazvana je pustinjom Etam. Šur se spominje i drugdje u Bibliji (Post 16, 7;20, 1;2S, 18; 1 Sam 15, 7; 27, 8). Samo ime *Sur* u hebr. znači „zid”, a dolazi od egipatske riječi *Mm* i znači također „zid”, pa bi, prema tome, ime naznačavalo utvrđenu istočnu egipatsku granicu.

„Tri dana”, napose „tri dana hoda”, ne treba shvatiti doslovno. Nije to izraz koji nužno naznačuje točno vremensko razdoblje od tri dana ili udaljenost koju treba prijeći kroz to vrijeme, nego je to više neodređeno vrijeme od nekoliko dana, a svakako manje od jednoga tjedna (Post 22, 4; 30, 36; 31, 22; 40, 20; 42, 17-18; Izl 3, 18; 5, 3; 10, 22; 19, 11; Br 10, 33; Jš 1, 11; 9, 16; 2 Sam 1,2; 2 Kr 2, 17; Hoš 6, 3; Jon 2, 1; Est 4, 16; 5, 1; usp. Mt 1S, 32; Mk 8, 2; Lk 2, 46; Iv 2, 1; Dj 9, 9).

⁶ *MSrah od mar* („gorak”, „gorčina”) prvi je pustinjski izvor koji su Izraelci pronašli na putovanju kroz pustinju i prvo mjesto na kojem su se utaborili. Samo je ime etiološki iskaz, budući da je izvor sadržavao gorku vodu (*majim marim*), koju će Mojsije učiniti slatkom (r. 25). Lokacija mjesta nije posve sigurna, iako se najviše identificira s ^c*Ajun Musa* („Mojsijevi izvori”), 13 km od Sueza, zbog brojnih izvora i bogate vegetacije.

pripovijedanju, budući da se pripovijedanje ne zaustavlja na činjenici daje narod pio po moći Jahvinoj preko Mojsija. Postaja sadrži još više od toga jer se tu radi o nekoj vrsti teološke refleksije. Gospodnja spasiteljska akcija, njegov spasiteljski gest je protumačen: „Tu im Jahve postavi zakon i pravo i tu ih stavi u kušnju... *Jer ja sam Jahve koji dajem zdravlje*“ (rr. 25c-26). Dvije stvari treba istaknuti u ovoj prvoj postaji: ime Mara i kušnja gorčine, sjedne strane, te Gospodnji pridjevak „Ja sam Jahve koji dajem zdravlje“, s druge strane. Prema tome, postaje kao takve o kojima govorimo pružaju samo polazište za cjelovitiju popratnu teološku refleksiju. To ne znači da im treba oduzeti svaku povijesnost, napose ako se imaju pred očima proturječni podaci o pogledu njihove stvarne zemljopisne lokalizacije. Put je izlaska siguran, kao što je sigurno da se zbio sam događaj izlaska. Pripovjedači, koji nam predlažu putovnicu kroz pustinju, nisu samo kroničari. Polazeći od elememata, po svoj prilici prirodnih: žeđa, glad, umor, potreba organiziranosti, po treba, međuljudskih odnosa i suodnosa s Bogom, oni izričito protumačuju ono što sadržaj svojim prvim dijelom uključno daje naslutiti, tako da, dok čitamo te zapise o putovanju pustinjom, imamo pred očima teološke tekstove, a nipošto samo obične protokolarnе izvještaje, koji su svojim suvremenicima donosili pouku, a i nama danas govore o nastanku naroda Božjega i o njegovu vjerskom životu.

3. Život u pustinji¹

Najprije ćemo donijeti pregled svih popisa postaja koje su zapisane u trima biblijskim knjigama: Izlasku, Brojevima i Ponovljenom zakonu.

3. 1. Izlazak

Poslije izlaska iz Egipta i pjesme zahvalnice, u 15,22 Izraelci kreću na put: *pokrene* Mojsije Izraelce od Crvenog mora...". Isti gl. *ns*^e („krenuti“, „pokrenuti“, „dignuti šator“) nalazimo u Br 33, 1-49. Na kraju knjige Izlaska, u 40, 36-38, imamo ne samo gl. *ns*^c nego i izričit govor o putovanju: „*Sve vrijeme njihova putovanja*, kad god bi se oblak digao s Prebivališta, Izraelci bi *krenuli*“ (r. 36). „Ali ako se oblak ne bi digao, ni oni ne bi *polazili* na put sve do dana dok se ne bi digao“ (r. 37). „*Jer sve vrijeme njihova putovanja oblak...*“ (3.'38).

Prema tome, drugi dio Knjige Izlaska, 15, 22-40, 38, zaokružen je inkluzijom, a sadržajni su mu predmet putovanja i postaje Izraelaca. Evo ukratko sastavka tog dijela knjige:

18:	Crveno more — Sinaj
19--23:	pripreme za Savez i zakonik
24:	sklapanje Saveza
25--31:	upute o svetištu i bogoslužju
32--34:	otpad Izraelaca i obnova Saveza

U izvještaju o putovanju prema obećanoj zemlji često se pojavljuje termin pustinja, kojij međutim, ne treba shvatiti u strogom smislu riječi kao područje lišeno svake vegetacije u kojem je nemoguće stanovati, budući da je voda u njemu rijetkost. Više je to stepa, dosta suha i neplodna, brdovita, neobrađiva i nenastanjena, negoli kraj prekriven nepreglednom količinom pijeska. Stoga se u tim područjima može naći vode i pašnjaka za sitna stada, osobito izvan ljetnog vremena. Ti maleni komadi zemlje s vegetacijom i vodom bili su najizvrsnija mjesta susreta i odmora za nomade.

35—40,33: podizanje svetišta
40, 34-35: Jahve prebiva posred Izraela
40, 36-38: autorova bilješka o oblaku i putovanju

Ono što nas zanima za naš predmet jest odlomak 15. 22—18. Tu ne nalazimo popis putovanja u koji su jednostavno unesene sve postaje. Naprotiv, odlomak bilježi samo neke najvažnije. Razlog brzog prelaska preko itinerarija kroz pustinju leži u tome da se što bolje istakne ono što su Izraelci preživjeli u pustinji, Odnosno u svakoj od tih najvažnijih postaja: Crveno more — Mara (gorka voda). Elim (dobra voda), pustinja Sin (mana, meso), Refidim (voda iz pećine, pobjeda nad Amalećanima, Jitro i Mojsije te postavljanje sudaca), Sinaj (Savez). Od Crvenog mora do Sinaja ima, dakle, pet postaja.⁸ Sinaj je, dakako, najvažnija. Zato će čitavi ostatak Knjige Izlaska biti posvećen boravku Izraelaca na Sinaju. Štoviše, najveći dio Petoknjžja, njegov središnji dio (Izl 19, 1-40, 38, čitavi Levitski zakonik te Br. 1, 1 — 10, 28) bavi se događajima što su se zbili kod te najvažnije postaje putovanja pustinjom, podno brda Sinaja. Tu Izrael postaje Jahvin narod s kojim će on sklopiti Savez i kojemu će dati svoje zakone: Deset zapovijedi (Izl 20), civilni i vjerski zakonik (Izl 21-23), propise o svetištu i bogoslužju (Izl 25-31 i 35-40), te kulni zakonik (Levitski zakonik).

3. 2. Brojevi

3. 2. 1. Br 10,11 — 13

Najprije nalazimo kronološku naznaku svećeničke predaje. Zatim obrazac koji je karakterističan za nabranje postaje u toj knjizi: krenuti - zaustaviti se. I, napokon, govori se o polasku koji će se odvijati po određenom redu: jedno pleme za drugim. Očito je da se radi o izvještaju više različitih tradicija.

3.2.2. Br 10,33-12, 16

Od Sinaja do Kadeša spomenute su četiri postaje: Jahvino brdo (= *Sinaj*) (10,33), Taberi (11,3), Kibrot Hataava (11,34), Haserot (11,35-12, 15), pustinja Paran (*Kadeš*) (12,16).

3.2.3. Br. 20-22, 1

Od Kadeša (pustinja Sin) do Moapskih polja nabrojeno je 14 postaja: pustinja Sin (*Kadeš* = Meriba) (20, 1-21), brdo Hor (20, 22-21, 3), put prema Crvenom moru (21, 4-9), Obot (21, 10), Ije-Abarim (21, 11) dolina Zered (21, 12), Arnon (21, 13-15), Beer (21, 16-18), Matana (21, 18), Nahaliel (21, 19), Bamot (21, 19), Moapska dolina (21, 20), osvajanje Transjordanije do Jaboka (21,21 — 32), Bašan (Edrej) (21, 33-35), *Moapska polja* (22,1). '

3.2.4. Br 33, 1-49. Popis postaja što ih je Mojsije zabilježio „na zapovijed Jahvinu“

Tredesettreće poglavlje knjige Brojeva počinje riječima: „Ovo su postaje Izra-

U Br 33, 11 — 15 ima također pet postaja: Crveno more, pustinja Sin, Dofka, Aluš, Refidim, Sinajska pustinja. Osim toga što redosljed nije isti, Mara i Elim spomenuti su prije Crvenog mora. Mara i Elim dvije su postaje koje uvijek slijede jedna drugu.

elaca što ih prijedoše kad izidoše iz zemlje egipatske u svojim četama pod vodstvom Mojsijevim i Aronovim" (r. 1). Odlomak 33, 1—49 sastoji se od dvaju dijelova: uvod (rr. 1—4) i popis postaja od Egipta do Kanaana (rr. 5—49).

a) *Uvod*(rr. 1-4). Uvod je prijeko potreban za razumijevanje onoga što slijedi, budući da se tu izričito spominje Mojsijevo bilježenje postaja, po nalogu Jahvinu, kao i vremenske naznake polaska: „u prvome mjesecu, petnaesti dan prvoga mjeseca — sutradan poslije Pashe" (r. 3). Vremenski trenutak polaska jest izlazak iz zemlje egipatske, sutradan poslije Pashe. Ta vremenska naznaka tipična je za pisca svećeničke predaje koji za vrijeme sužanjstva, sjećajući se toga središnjeg događaja Izraelove povijesti, želi istaknuti bitno: „sutradan poslije Pashe — kad se Izraelci zaputiše uzdignutih pesnica i naočigled svoju Egipćana, dok su Egipćani pokapali one koje je Jahve između njih pobio" (rr. 3b—4a). Pisac u tim uvodničarskim recima prepoznaje i ističe aktivnu Jahvinu nazočnost po kojoj su Izraelci zadobili slobodu i veliki autoritet voda Mojsija i Arona.

b) *Popis postaja* (rr. 5-49). Svaki imalo pažljivi čitatelj posebno uočava jednolični obrazac po kojemu je prikazana svaka od 41 postaje: „krenu iz... i utabori se u..."(*yajjis* «w mi... vajjahami b'...»). Nabranje je ukalupljeno, suhoparno i radije banalno, bez posebne obrade i pobližeg opisa pojedinih mjesta. Izuzeće čine dva kratka prikaza dvaju mjesta. Najprije se za Elim kaže da je u njemu bilo „dvanaest izvor-voda i sedamdeset palama" (r. 9), a onda za Refidim: „Tu narod nije imao vode da pije" (r. 14).⁹ Što se tiče rr. 38-40, gdje nalazimo malo dužu pauzu zbog Aronove smrti na brdu Horu, čini se da je to kasniji dodatak i da je pod utjecajem Br 20, 22—29. U ovom popisu sva su mjesta jednako važna. Ni jedno nije uzeto više u razmatranje od drugoga, čak ni Sinaj. Pa ipak, knjiga Brojeva počinje ovako: „U Sinajskoj pustinji" (1, 1). Štoviše, ne govori se uopće o onome što se dogodilo na Sinaju, o Savezu. Najvažnije od svega drugoga, čini se, jest to da se pokaže da su Izraelci napravili čitavo putovanje, polazeći od Egipta pa sve do ulaska u Kanaan.

Po svojoj izradbi, tekst je, očit, neka vrsta mnemotehničke metode, da bi se sačuvalo spomen i sjećanje na taj veliki događaj izlaska iz Egipta i ulaska u Kanaan. Ono što se dogodilo između tih dvaju polova, tih dvaju krajnjih točaka, smatralo se nevažnim i nekorisnim. Materijal za gradnju strukturiran je linearno, povijesno i zemljopisno. I tako, dok se pripovijeda ta lista, te preduge litanije, ima vremena za razmišljanje o pokretu oslobođenja i čudesnom događaju izbjavljenja naroda pod vodstvom njegovih voda Mojsija i Arona. Još se k tome ustanovljava daje Jahve spomenut samo triput u čitavu odlomku 33,1—49: „Koji je Jahve između njih pobio" (r. 4a), „Jahve je nad njihovim božanstvima izvršio pravdu" (r. 4b), „na zapovijed Jahvinu svećenik se Aron popne na brdo Hor i tu umre" (r. 38).

Još više nego mnemotehničko pomagalo koje omogućuje pamćenje što je moguće

9

Refidim je deseta postaja putovanja, odnosno zadnja prije ulaska u Sinajsku pustinju. Prema Izl 17, 1—7 narod se tu pobunio i mrljao na Mojsija zbog nedostatka vode. Pošto se je zauzeo kod Jahve, Mojsije je učinio da iz stijene poteče voda. Otuda mjesto prozovu Massa i Meribah, zbog toga što su se Izraelci prepirali (rib) i kušali Jahvu (*nassotam*, od gl. *nasah*); (usp. Br 20, 1—13, gdje se govori o Meripskim vodama, ali kod Kadeša. Taj događaj kod Kadeša zbilo se vjerojatno nekoliko godina kasnije.) Također kod Refidima Izraelci su pobijedili Amalečane (Izl 17, 8-16). Prema svemu sudeći, čini se da je Jitro, Mojsijev tast, pohodio Mojsija upravo tu kod Refidima (Izl 18, 1-22). Nemoguće je odrediti njegov točan položaj. Vjerojatno bi to bio džebel Refajid, iako ga navodna kršćanska tradicija smješta u Vad Feiran.

većeg broja podataka što se tiče izlaska, toga središnjeg događaja svete povijesti, to je pjesma u čast života u slobodi, u obliku litanjskog pripovijedanja („kreni iz... i utabore se u...”), koja smjera na to da pokaže sve ono što su oslobođeni iz Egipta kadri učiniti: da blagoslivljanjem iskazuju Bogu hvalu i zahvalnost za čudesna djela, da spominjanjem, hvaljenjem i slavljenjem priznaju Jahvu, koji je nad egipatskim božanstvima „izvršio pravdu”. To je neka vrsta liturgije hvale zbog divotnih Božjih djela koja su bila presudni čin u oslobađanju, kao i liturgija Izraelove vjere koja tvrdi i vjeruje da je Jahve jedini i pravi Bog koji ga izvede iz Egipta moćnom rukom i ispruženom mišicom, velikom strahotom, znakovima i čudesima i dovede ga na ono mjesto i dade mu zemlju kojom teče med i mlijeko (usp. Pnz 26, 8s). Jahve je onaj koji je Izraela oslobodio, vodio i uveo u obećanu zemlju.

Popis je, dakle, više bogoslovni nego zemljopisni, više himan čudesnim djelima Jahvinim nego banalno nabranje postaja, jer nam želi pokazati ovisnost naroda u odnosu prema Jahvi. Hvalu zahvalnosti zbog Jahvina zauzimanja za svoj narod i čudesnog oslobađanja bogoštovana je predaja izrazila i ovjekovječila u litanijama putovanja pustinjom.

Unatoč tome što ne znamo točan put izlaska i što nedostaje suglasnost povjesničara i arheologa oko lokalizacije pojedinih postaja, ipak možemo reći da kontekst i životna situacija te liste u mnogočemu odgovaraju ondašnjim stvarnim prilikama i da mnoga zemljopisna imena izgledaju kao sigurna i vrlo točna. Popisi se odnose na područne podjele i zemljišne međugranice. Sažetak zemljopisnoga prijednog puta i broja postaja između glavnih mjesta i njihove ukupnosti pregledno bi izgledalo ovako: Od Ramzesa do Moapskih polja (Jordan) ima ukupno 41 postaja: Ramzes — Mara (4 postaje). Mara — Sinajska pustinja (7 postaja), Sinajska pustinja — Kadeš (21 postaja), Kadeš — Moapska polja (Jordan) (9 postaja).

3.3. Ponovljeni zakon

3.3.1. Pnz 1-3

Od Horeba do Transjordanije ima osam postaja: *Horeb*, Seirska gora, Kadeš Barnea, okretaj prema Crvenom moru i obilazak gore Seira, zaokret prema sjeveru, u smjeru Moapske pustinje, potok Zered, potok Amon, Bašan (Edrej) sve do Hermona (*Transjordanija*).

3.3.2. Pnz 10,6-7

Ovdje su spomenute samo neke i vrlo nevažne postaje: Mosera (u Br 33, 30b Moserot), Gudgoda (u Br 33, 32. 33 Hor Gidgad), Jotbata (također u Br 33, 33).

4. *Tri velike etape: Crveno more - Sinaj, Sinaj - Kadeš, Kadeš - Kanaan*

Te tri etape itinerarij su koji se najčešće spominje i navodi u izvještajima o izlasku i putovanju kroz pustinju. To bi bio put kojim su oslobođeni Izraelci sigli do Kanaana. Međutim, problem nije riješen, jer ostaje pitanje kako lokalizirati ta mjesta poslije toliko stoljeća. Tekstovi su, naime, napisani mnogo kasnije, kada je narod već dosta vremena živio u Kanaanu, a sada je već bio u novom su-

žanrstvu, bibilonskom. Sva su navedena mjesta dio usmene predaje koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj, ali i dio poznavanja ljudi koji su napisali te tekstove. Prije nas, ta su mjesta ušla u svijet zemljopisnog znanja i imenovanja Židova he-lenista u dijaspori (LXX), kršćana i Arapa. Osim toga, izvještaj o izlasku i putovanju kroz pustinju plod je različitih tradicija. I baš zato što su tradicije različite, postavlja se drugi problem: kako rasporediti postaje, kako zacrtati pravi put putovanja, budući da je postojalo više skupina i svaka je imala svoj put.

Kad se govori o putovanju Izraela kroz pustinju, odmah se misli na Sinaj, gdje su Izraelci sklopili Savez s Bogom i primili Deset zapovijedi. Pa ipak, postoji više tekstova iz doba monarhije, sužanjstva i poslijesužanjskog vremena koji uopće ne spominju Sinaj: Pnz 6, 21-23; 26, 5-9; Jš 24,6-13; 1 Sam 12,8; Ps 78; 105; 135; 136. Ako i spominju, onda to čine iz negativne perspektive, spominjući, naime, ne velika čudesa i divote, već zlatno tele i druge grijeha (usp. Ps 106, 19s). U tim događajima, dakle, ne govori se o Sinaju i Savezu, nego se s događaja vezanih za izlazak odmah prelazi na Transjordaniju i obećanu zemlju.

U ovaj kontekst uklapa se veliki problem dviju tradicija, koji do danas nije riješen: tradicija izlaska i osvajanja zemlje ili kadeška, i tradicija Saveza ili sinajska. O problemu nezavisnosti, upotpunjenja i nastanka dviju tradicija nećemo ovdje govoriti, nego ćemo ga samo sumarno spomenuti u obliku malo duže bilješke, zbog toga što postrano zadire u naš predmet.¹⁰

Budući da su Izraelci htjeli otići u neko sveto (*kadeš*) mjesto u pustinji, udaljeno „tri dana hoda“, da ondje prinesu žrtvu Jahvi (Izl 3, 18; S, 3; 8, 23), i budući da neki tekstovi izričito govore da su Izraelci izašavši iz Egipta došli izravno u Kadeš (Suci 11, 16–18), gdje su, prema Pnz 2, 14, ostali 38 godina, neki su ustvrdili da bi put izlaska mogao izravno voditi od Egipta do Kadeša. Videći da se pripovjedački niz o Kadešu (Izl 17-18) prekida nizom o Sinaju (Izl 19–24; 32–34), da bi se opet nastavio u Br 10, 29, neki su napustili ideju izvorne nezavisnosti tih dviju tradicija. Ideju su potkrepljivali i različitošću blagdana u pojedinim svetištima: u Šekemu se slavio Savez (Jš 24; Neh 8–9), u Gilgalu pak izlazak i osvajanje zemlje (Jš 3–4). Tako, među ostalim, G. von RAD, *Gesammelte Studien zum Alten Testament*, München² 1961; M. NOTH, *Überlieferungsgeschichte des Pentateuchs*, Stuttgart 1948, str. S4-S8, 63-67; Id., *Geschichte Israels*, Göttingen⁵ 1963, str. 121; H. J. KRAUS, »Zur Geschichte des Passah-Massot Festes im Alten Testament«, u *EvTh* 18 (1958) 47-67, osobito 58-60; Id., »Gilgal. Ein Beitrag zur Kultusgeschichte Israels«, u *VT* 1 (1951) 181-199, osobito 193-194; Id., *Gottesdienst in Israel*, München¹ 1962., str. 193. Iako se slažu da su te dvije tradicije izvorno bile neovisne, ipak se razmimoilaze što se tiče njihova ujedinjenja u Petoknjižje. Osobito se ističe von Radova teza, čije najvažnije sastojke donosimo. Nastanak dviju tradicija on gleda kroz njihovo slavljenje u pojedinim svetištima i ulogu koju su one imale u vjerskom životu (*Sitz im Leben*), a ne kroz njihovu povijesnu pouzdanost. Tako bi sinajska tradicija bila „blagdanska legenda“ (Festlegende) neke određene kultne proslave svetkovine u Šekemu u vrijeme monarhije. Riječ „legenda“ uzeta je namjesto „mita“, *nav. dj.*, str. 28-48. Također i tradiciju zauzeća zemlje valja razumjeti kao „staru kultnu predaju“, kultnu legendu nekog blagdana u Gilgalu, str. 48–55. Pa ipak je razlika među njima velika. Sinajska tradicija slavi Božji dolazak svojem narodu i sadrži izravno Božje očitovanje, zahtjevnu volju Jahvinu. Tradicija zemlje slavi njegovo vođenje kroz svetu povijest i legitimiru u vjeri nađenu povijesnu činjenicu Božje spasenjske volje.

R. de Vaux smatra da boravak u Kadešu, prema Petoknjižju, dolazi tek poslije boravka na Sinaju, *nav. dj.*, str. 393., i stavlja primjedbu na tezu izvorne nezavisnosti dviju tradicija. Evo njegovih pozitivnih argumenata: a) dvije su tradicije posteriorne redakcijama (J i E), koje su već ujedinile izlazak i Sinaj; b) jedinstvo se očituje u činjenici da je Jahve istodobno Bog izlaska i Sinaja (Pnz 6, 20-24; Jš 24; 1 Sam 12; Hoš 2, 16 si.; 11, 1-4; 12, 10; 13, 4-6); c) postoji komplementarnost između Božje nazočnosti u djelima (izlazak-osvajanje zemlje) i u pripoćenim riječima (sinajski zakonik), jer se radi o dvama načinima objavljivanja Boga u SZ; d) pripovijedanja izlaska usmjerena su prema Sinaju kao jednoj njegovoj etapi (Izl 3,

4.1. Lokalizacija velikih etapa i' postaja

Sve informacije o izlasku i putovanju kroz pustinju dobivamo samo iz Biblije. Ne postoje, dakle, ni izravni ni posredni izvanbiblijski svjedoci tili događaja. Pa ipak, biblijska tradicija posve odlučno i na impresivan način izvještava o sužanj-skom životu Izraelaca u Egiptu i o njihovu čudesnom izbavljenju koje se dogodilo na izravan zahvat Jahvin. Taj događaj ne samo da je učvrstio vjeru Izraela nego je postao njegov konstituirajući događaj koji gaje učinio narodom, i koji će zbog toga biti spominjan i slavljen za sve naraštaje. I više od toga. Ostat će u središtu njegove ispovijesti vjere (Pnz 6,20—25; 26, 5—10; Jš 24, 2—13; usp. Izl 15, 1 — 18.) Toliko je to dojmljivo da u čitatelja ne pobuđuje ni najmanju sumnju.

Iako su biblijski izvještaji o tim prvorazrednim događajima nalik na legendarno pripovijedanje, ipak to nije dovoljan razlog da se tako shvate, pa da se onda događajima izlaska i putovanja do Kanaana oduzme svaka povijesnost. Lokalizacija mjesta tih događaja zanimljiva je i nadasve korisna za razumijevanje tekstova, iako se ne može očekivati apsolutna točnost, budući da biblijska svjedočanstva nipošto nisu jednolična, ujednačena i suglasna. Međutim, savršena točnost nije ni bitna za naš predmet. Nemoć je odrediti točan položaj pojedinih etapa i postaja zato što su biblijski pisci crpili podatke iz različitih izvora. Tako Br 10, 1 lss upućuje na postojanje više skupina, koje su zacijelo imale vlastita iskustva, a onda i tradicije. Svaki od njih razrađuje svoju koncepciju puta u skladu s tradicijom koju slijedi.

Istim se događajima u različitim povijesnim razdobljima pristupalo s drugog gledišta. U tom dugom vremenskom nisu i u različitim krugovima o njima se govorilo i pripovijedalo. Međutim, to njihovo prenošenje i pripovijedanje bilo je uvjetovano, jer se uglavnom temeljilo na sjećanju drugih i na onodobnih zbiljskim zemljopisnim mogućnostima. 7bo? to^a svi se pojivi'e rnzl'ke^M na'in" iz'ajanja i 'zn.še"ju /emljo^is-ih 'er:'in'. n 'po^e u „ki.iranju puta i smještaju mjesta. Prema tome, možemo slobodno ustvrditi da svaki izvještaj sadrži stanovitu mjeru anakronističkog nacrtu.

Biblijski izvještaj i naše današnje zemljopisno poznavanje onodobnog područja, na kojem su se ti događaji odigrali, u mnogim stvarima su nepotpuni i netočni. Zbog toga je bilo koja rekonstrukcija tih događaja nepotpuna i ne prelazi okvire pretpostavke.¹¹ Tako nismo više kadri prikazati točan put kojim su oslobođeni Izraelci išli. Možemo samo, idući unatrag, dosegnuti ideju o tome kako je Izrael zamislio taj put mnogo vremena poslije, pošto se nastanio u Kanaanu i pošto su njegove stare tradicije bile stavljene u literarni oblik. Kao pouzdan fakt možemo reći da se već u razdoblju monarhije zemljopisno poimanje puta nije više povezivalo s nekim konkretnim putem, i da su različite predodžbe i nacrti bili uvjetovani povijesnim prilikama i zemljopisnim poznavanjem područja ja kojem su se događaji zbili. Biblijski izvještaji o izlasku i putovanju kroz pusti-

2-4; Pnz 33. 16) i, obrnuto, pripovijedanja Sinaja odnose se na izlazak (Izl 20, 2; 19, 3b-8) i na ulazak u Kanaan (Izl 23, 23. 27-30; 33, 2; 34, 10-11); i drugi, str. 379-392.

¹¹ „Ne možemo poduzeti rekonstrukciju detalja Izraelova lutanja kroz pustinju, prvo, zato što su događaji bili nedvojbeno složeniji nego što to biblijsko pripovijedanje naznačuje i, drugo, zbog toga što gotovo nijedno spomenuto mjesto ne može biti sa sigurnošću identificirano. Ali da je za vrijeme tog razdoblja Izrael primio vjeru i postao narod, teško je u to sumnjati", J. BRIGHT, *A History of Israel*, Philadelphia 1952., str. 113.

nju plod su više tradicija. Svaka od njih poznaje iskustvo izlaska — oslobođenja, i ulaska u Kanaan — osvajanja zemlje.¹²

S povijesno—kritičnog gledišta teško je pretpostaviti sinajsko iskustvo sa su-sljednim zaključenjem Saveza za sva plemena. Prvo, zato što sva plemena nisu došla u Egipat, drugo, jer su se vjerojatno neka plemena koja su došla u Egipat vratila izravno u Palestinu, boraveći eventualno u Kadešu (Levi, Šimun, Juda). Stoga su najpouzdanije tradicije o Kadešu one iz južne Palestine (Hebron). Odatle i slabo zanimanje proroka s juga (npr. Izaije, Miheja) za temu Sinajskog saveza i pustinje, za razliku od proroka sa sjevera (Am 2,10; 5, 21-25; 6,10; 9, 7s; Hoš 2, 16s; 9, 10; 10, 1; 11, 1-4; 12, 10, 14). Budući daje to iskustvo središnjih i sjevernih plemena, vjerojatno je davidovska dimenzija svjesno stavila sinajske događaje u sjenu, kako bi lakše Jeruzalem proglasila novim Sinajem. Od Jahve odabranim (1 Kr 11, 13; 2 Kr 21, 4; 23, 27; Ps 2, 6), iz kojeg će doći Zakon i riječ Jahvina (Iz. 2, 3; Mih 4, 2). Teško je vjerovati da južna plemena nisu poznavala ili da nisu primila sinajske događaje, napose kada se zna daje polog tradicija sa sjevera (E i D) bio donesen u Jeruzalem odmah nakon pada Samarije 721. god. pr. Kr.

Koliko god nije posve sigurno da su događaji izlaska i putovanja kroz pustinju bili životno iskustvo svakog plemena, kao ni to da su se ostvarili u različito doba i na različit način¹³, skroz-naskroz je sigurno da su oni postali zajedničkom baštinom Izraela kao naroda, da su preneseni u krilo svakog plemena i da su čuvani i slavjeni u mjesnim svetištima. Tu se po njima rovalo i prekopavalo. Osim toga što su bili prepričavani, razrađivani i razređivani, često prema vlastitim potrebama i pristrano, također su bili nadopunjeni i obogaćivani epskim i religioznim elementima. S jedne strane, dakle, dvojimo u vezi s tim koja su plemena sudjelovala u izlasku, a s druge strane, pouzdano se zna da su tradiciju o izlasku sva plemena prihvatila kao normativu da je od samog početka nacionalne povijesti ta tradicija bila historizirana, te daje u proljeće, kada se slavila poljodjelska svetkovina beskvasnih kruhova (*massot*), slavljena kao spomendan. Božjih djela izbavljenja (Izl 12; 34, 18). Također i blagdan sjenica (*sukkot*) — blagdan zahvale za žetvu (Izl 23,16), postao je kasnije hodočasnički blagdan (Izl 34, 22s) i spomendan boravka pod sjenicama prigodom izlaska i lutanja kroz pustinju (Lev 23,42s).

Ovdje ćemo spomenuti samo dvije važnije tradicije koje se tiču tih događaja. Elohistička tradicija (E^h vlasništvo je središnjih i sjevernih plemena. U prvi plan stavlja karizmatičku figuru Mojsija, vode i zakonodavca. Zato veliki interes pridaje Sinaju, na kojemu Mojsije prima objavu Jahvina imena i riječi: Deset zapovijedi i zakonik Saveza (Izl 20—23). Te će zapovijedi i propisi regulirati moralni i vjerski život Izraelaca. Jahvistička tradicija (J) nastala je na jugu Izraela. U pripovijednju je koloritna i s prizvukom epike. Ignorira Sinaj i smanjuje značenje Sinajskog saveza. Držeći se te tradicije, neki autori nastoje ukloniti povijesni smisao sinajskih događaja, svodeći ih na vjersku i zakonsku superstrukturu s retrospektivnom projekcijom kasnijih potreba.

13

O tom pitanju postoje dva mišljenja. Prvo u Ramzesu H. (1301.—1234.) vidi faraona tlačitelja (Izl 1, 8-22), a u njegovu nasljedniku Mernaptahu (1234.-1225.) faraona izlaska. Mišljenje se temelji na Izl 1,11, gdje se govori da su Izraelci gradili gradove—skladišta Pitom i Ramzes. Drugo mišljenje zastupa da bi izlazak mogao biti u vrijeme Amenofisa II. (1450.—1425.) i temelji se na 1 Kr 6, 1: „Četiri stotine i osamdesete godine poslije izlaska Izraelaca iz zemlje egipatske... počeo je Salomon graditi Dom Jahvin.“ Gradnjaje započela 960., što znači da je izlazak bio oko 1440.

4.1.1. Crveno more

Ostaje prijeporno gdje je bilo more (*jam süf*) koje je, prema Izl 13, 18 imalo neku ulogu pri izlasku iz Egipta, napose stoga stoje u gl. 14, gdje se govori o čudesnom prijelazu, upotrijebljena samo riječ „more“ bez ikakve naznake. Valjda se izostavljanjem imena mora i točnog mjesta prijelaza u prvi plan htio staviti sam događaj prijelaza.¹⁴

Stručnjaci novijeg doba uglavnom se slažu da hebr. *jam süf* ne može biti današnje Crveno more.¹⁵ Sana riječ „sö/“ znači rogoz, trska, pa bi možda bilo bolje kazati More rogoza ili Trščano more negoli Crveno more, kako to većina prevoditelja upotrebljava slijedeći LXX (*thälassa erythro*) ili Vg (*Mare rubrum*). U 13. st. pronađen je natpis na egipatskom jeziku „papirosova (trščana) močvara“, a označava površinu vode blizu Ramzesa.¹⁶ Odatle pretpostavka da se more što se razdijelilo (*jam süf*) identificira s tim područjem ili nekom površinom vode sueske prevlake. Možda se s *jam süf* nazivalo neko jezero u delti Nila, a tek kasnije počelo se tako zvati more na jugu poluotoka. Iz ovoga je nastala teorija „sjevernog puta“, koja se, osim toga, temelji i na identifikaciji Baal-Sefona i Migdola (Izl 14, 2. 9; Br. 33, 7) u tim nredjelima. Pa ipak to je mišljenje neodrživo zbog činjenice da ne postoji prirodni put između recimo, jezera Sirbonisa na krajnjem sjevero-istoku delte i Kadčša, koji je jedna od najvažnijih postaja putovanja, a uz to je identifikacija spomenutih mjesta samo pretpostavka.

Što se tiče biblijskih tekstova, stvar je dosta složena i nejasna. Na nekim mjestima označuje sjeveroistočni ogranak Crvenog mora, tj. zaljev Akabu (*el-'akaba*) (usp. Izl 23, 31; Br 14, 25; 21, 4; Pnz 1, 40; 2, 1; 1 Kr 9, 26; Jr 49, 21; Suci 11, 16?). Na nekim opet sueski zaljev (Izl 10, 19; 13, 18; Br 33, 10-11). U Izl 14, 2. 9. 16. 21. 22. 23. 26. 27. 29; Br 33, 8 spominje se samo more. Inače drugdje se o Crvenom moru govori kao o mjestu čudesnog prijelaza, gdje je Jahve strmoglavio Egipćane (Izl 15, 4. 22; Pnz 11, 4; Jš 2, 10, 4, 23; 24, 6; Nch 9, 9; Ps 106, 7. 9. 22; 136, 13-15). Iz 11, 15 naziva ga egipatsko more.

Prema tome, problem lokalizacije, ne samo manje važnih mjesta nego i onih najznačajnijih i odlučujućih, proizlazi iz nedovoljne i zamršene biblijske indika-

„Precizna lokacija izlaska bila je malo važna za vjeru Izraela kao što je to Sveti grob za krščanstvo“, i. BRIGHT, *nav. di-, str. 112.*

¹⁵ O tome usp.: C. BOURDON, »La route de l'Exode de la terre de Gesse à Mara«, u *RB* 41 (1932) 370-390; 538-549; F. M. ABEL, *Géographie de la Palestine*, II, str. 209 si.; H. CAZELLES, »Les localisation de l'Exode et la critique littéraire«, u *RB* 62 (1955) 321-364, osobito 340-343 (La Mer de Souf); M. COPISAROW, »The Ancient Egyptian, Greek and Hebrew Concept of the Red Sea«, u *VT* 12 (1962) 1-13; B. COUROYER, *L'Exode*, Paris 1952., str. 14 si.; J. M. LAGRANGE, »L'itinéraire des Israélites du Pays des Gessen au bordes du Jourdain«, u *RB* 9 (1900) 63-86; A. LAUHA, »Das Schlifmeermotiv im A.T.«, (*VT Suppl.* 9), Leiden 1963., str. 32-46; N. H. SNAITH, »jam süf: the Sea of Reeds: the Red Sea«, u *VT* 15 (1965) 395-398; M. NOTH, »Der Schauplatz des Meersvunders«, (*Fs. O. Eissfeldt*), Halle 1947., str. 181-190; J. R. TOWERS, »The Red Sea«, u *JNES* 18 (1959) 150-153.

¹⁶ U Ramzesu je bilo sjedište egipatskih kraljeva u doba Ramzesa II. (1301.—1234.). Skupa s Pitomom spominje se kao grad pri čijoj su gradnji Izraelci morali kulučiti (Izl 1, 11). Prema Izl 12, 36, izlazak iz Egipta počeo je u Ramzesu, koji bi zacijelo mogao biti kasniji Avaris=Tanis=Soan. Tanis je stara prijestolnica Hiksa i buduća XXI. dinastije. Možda se može identificirati s el-Qantir, odnosno sa San el-Hagar. Soan (hebr.) ili Tanis (grč.) spominje se npr. u Br 13, 22; Iz 19, 11. 13; Ez 30, 14.

čije, s jedno, te iz odsutnosti usporednih elemenata izvaubiblijskih izvora, s druge strane. K svemu tome valja dodati neodlučnost i razmimoilaženje povjesničara i arheologa u vezi s identifikacijom mjesta tog područja.

4.1.2. Sinaj

Rekonstrukcija puta kroz pustinju ovisi prije svega o lokalizaciji Jahvina brda. Sinaja (Horeba).¹⁷ Ako bi ono bilo na jugu istoimenog poluotoka kako to nalaže stara kršćanska tradicija iz bizantskog doba¹⁸, onda bi oslobođeni Izraelci, ostavljajući Egipat, išli tzv. južnim, odnosno jugoistočnim putem prema džebel Musi (Mojsijevu brdu), koji je vodio do rudnika bakra i tirkiza u južnim predjelima poluotoka. Držeći se te predaje i biblijskih tekstova, tu veliku etapu Crveno more — Sinaj mogli bismo identificirati na ovaj način: *Marah* (Izl 15. 22—25; Br 33, 8-9)¹⁹ - *Elim* (Izl 15, 27; Br 33, 9)²⁰ - *pustinja Sin* (Izl 16, 1; Br 33, 11)²¹ - *Refidim* (Izl 17,1; Br 33, 14)²² - *Sinaj*.

O tome usp.: W. F. ALBRIGHT, »Exploring Sinai«, u *BASOR* 109 (1948) 5-20; ABEL, *nav. dj.*, str. 391-396; i. DUMAS, *La péninsule du Sinai*, Kairo 1951; A. CHAMPDOR, *Le mont Sinai*, Paris 1963; H. GESE, »Bemerkungen zur Sinaitradition«, u *ZAW* 79 (1967) 137-154; G. GERSTER, *Sinai*, Frankfurt a. M. 1961; J. KÖNIG, »La localisation du Sinaï et les traditions des scribes«, u *RHPH* 43 (1963) 2-31; 44 (1964) 200-235; Id., »Le Sinai, montagne de feu dans un désert de ténèbres«, u *RHR* 167 (1965) 129-155; G. HÖLSCHER, »Sinai und Choreb« (*Fs. Bultmann*), Stuttgart 1949., str. 127-132; M. J. LAGRANGE, »Le Sinaï biblique«, u *RB* 8 (1899) 369-392; M. NOTH, »Der Wallfahrtsweg zum Sinai«, u *PJ* 36 (1940) 5-28; W. J. PHYTHIAN-ADAMS, »The Mount of God«, u *PEFQS* 62 (1930) 135-149; 192-209; Id., »The Volcanic Phenomena of the Exodus«, u *JPOS* 12 (1932) 86-103; J. GABRIEL, »Wo lag der biblische Sinai?«, u *WZKM* 39 (1932) 123-132; E. W. NICHOLSON, *Exodus and Sinai in History and Tradition*, Oxford 1973; L. H. VINCENT, »Un nouveau Sinai biblique«, u *RB* 39 (1930) 73-83; itd.

18

- *

Ta kršćanska tradicija nema, međutim, nikakvih dodira s biblijskim razdobljem i još manje s vremenom izlaska. Zbog toga je lokacija Sinaja na jugu poluotoka nesigurna. Stanovit broj stručnjaka, polazeći od teksta Izl 19, 16—19 koji sugerira vulkansku erupciju, uz to navodeći kako Izrael nije mogao ostati pod egipatskim utjecajem kao što je Sinaj i da je zemlja Midijanaca istočno od Akapskog zaljeva, smješta brdo Sinaj istočno od tog zaljeva, u sjeverozapadnu Arabiju, u područje Midijanaca, gdje se mogu pronaći ugašeni vulkani. U prilog toga mišljenja ide židovska tradicija i Gal 4, 25. Neki opet, slijedeći Izl 17, 8—16, gdje se govori o pobjedi nad Amalećanima (narod koji se često susreće u Negevu i pustinji Šur, zapadno od Kadeša: Br 14, 43-45; 1 Sam 15, 7; 27, 8), predlažu sjeverni dio poluotoka kao kraj u kojemu valja tražiti Jahvino brdo. Međutim, postoje i tekstovi koji napućuju da su Izraelci došli izravno iz Egipta u Kadeš (Izl 15, 22 si.; Suci 11, 16), kao što čudo s prepelicama nameće misao da se to dogodilo negdje u blizini Sredozemnog mora. Sve to jasno govori kako biblijski pisac kombinira tradicije različitih plemenskih skupina koje su vjerojatno imale i različite itinerarije.

19

Vidi bilj. 6. ovoga članka.

Obično je identificiran u Vad Garandelu, oko 130 km južno od Sueza. To je inače normalna postaja karavana. Koncizan i točan podatak „dvanaest izvora i sedamdeset palama“ primjer je jednostavne, ali zato plastične biblijske numeracije. Ona je simbolična, ali jezgrovita i sadržajna.

2

1

T

v

Sin (*midbar siri*) sedma je postaja putovanja i jedna od najvažnijih jer je tu započelo čudesno hranjenje manom i prepelicama koje su prekrile zemlju (Izl 16). Kršćanska tradicija iz 4. st. smješta Sin u ravnicu Marha uz rub Crvenog mora. Međutim, teškoća koja izlazi iz smještaja međupostaja (Dofke, Aluša i Refidima: Br 33, 12—15) napućuje radije unutrašnjost poluotoka, na pola puta između Elima i Sinaja.

²² Vidi bUj. 9.

4.1.3. Kades Bamea

Put od Sinaja do Kadeš Barnea naznačen je u Pnz 1,19 kao „velika i strašna pustinja”. Postaje u Br 33, 17-35 nemoguće je identificirati. Tradicija spominje dva područja kuda su prošli Izraelci poslije napuštanja Sinaja: pustinja *Paran* (Br 10, 12; 12, 16), kraj na sjeveroistoku poluotoka i južno od Kadeša, i pustinja *Sin*, kraj sjeverno od Parana. U njoj je smješten Kadeš Barnea (Br 13, 21; 20, 1; 27, 14; 33, 36; 34, 4; Jš 15, 1, 3), vjerojatno današnji Ain Qedeis, gdje je, kako ime kaže, nađena voda. Kadeš je, prema Pnz 1, 19, prva postaja poslije Sinaja, a, prema Br 33, 16—36, tek 21. postaja. Odatle je Mojsije poslao izvidnice (Br 32, 8), budući da je to bilo dosta pogodno mjesto za pripremanje i organiziranje napada na Kanaan. Inače kraj je opisan kao „nesretno mjesto u kojemu nema ni žita, ni smokava, ni loze, ni mogranja, no vode da pijemo” (Br 20, 5). Međutim, ima i nekih teškoća koje izlaze iz drugih tekstova. Tako npr. Br 13, 3. 26 smieštaju Kadeš u pustinju Paran, a Br 20.16 na rub Edoma. Te općenite naznake bilo je moguće unotrijebiti, v>ud"ći rta je Kadeš No •>š-m>np iz"ieđ" ti'-' dvju postaja.^{2 3}

5. Put iz;:ledu sjećanja i zaborava

Biblijski je pisac pui od Egipta uo Kanaanu shematski zamislio i prikazao linearno: Egipat — pustinja — Kanaan. Međutim, njegova se ideja i cilj ne iscrpljuju u povijesno-kronološkom i zemljopisnom predstavljanju izlaska, putovanja kroz pustinju i osvajanja zemlje. Povijest i zemljopis ovdje su samo polazište pouke koja se želi prenijeti. Pripovjedača ne zanimaju mjesta kao takva. On predočuje i nabraja pojedine postaje zbog događaja koji su se u njima zbili. Zbog toga, u većini slučajeva, nedostaje najosnovniji opis mjesta. Ona se samo spominju i nabrajaju. Tradicija spominje i pamti mjesta zbog događaja, a događaje prenosi i momorira iz religioznih razloga kao neku vrstu odrednica, kao presudne faktore koji su odredili postojanje Izraela kao narod. Izvještaj o tim prvorazrednim događajima djelo je I^raclove inspiriiane misli.

Iziaei je sada u Kanaanu već podosta vremena. On se tu prisjeća Egipta kao mjesta odakle je izišao i pustinje kroz koju je prošao. Za Izraelce potonjeg razdoblja, za pisca Tore i njegove kasnije čitatelje, kao i za nas danas, linearnost je pojednostavljeni način izlaganja složenijih faktora, stoga je samo indikativna i poučna: Egipat (= zemlja sužanjstva, gdje je Izrael doživio poniženje), pustinja (= nepovoljna zemlja, gdje je Izrael iskusio slabost, nepostojanost, glad i žeđu, ali i Božje milosrđe i dobrotu, tako da je u pravom smislu bio ovisan o Bogu), Kanaan (= obećana zemlja „kojom teče med i mlijeko”). Više je to put između sjećanja i zaborava nego točni zemljopisni itinerarij. Tu, naime, „u zemlji dobroj i prostranoj, u zemlji u kojoj teče med i mlijeko”, postojala je opasnost da Izrael zaboravi kako je došao u obećanu zemlju i od koga mu dolazi sve to bogatstvo i taj sretni život u izobilju. Iz te perspektive, dakle, treba promatrati formiranje

„Bilo kako bilo, različita terminologija dokaz je mnogostrukosti dokumenata što su upotrijebljeni u biblijskom izvještaju”, G. RICCIOTTI, *The History of Israel*, I, Milwaukee 1955., str. 215.

izvještaja o tim presudnim događajima Izraelove rane povijesti, i s tog stajališta valja im prilaziti i razumijevati ih, svaki put kad o njima čitamo ili slušamo.

Sada tek možemo shvatiti zašto je u tim izvještajima tolika neujednačenost i nelogičnost, budući da biblijski pisac nije toliko obraćao pažnju na povijesno-zemljopisnu točnost događaja koliko na njihovo duboko značenje. Vrlo je teško utvrditi povijesnu i zemljopisnu točnost izlaska i putovanja kroz pustinju, u smislu-kako se ona danas poima i traži; štoviše, nemoguće je točno ustanoviti kada, gdje i kako su se ti događaji dogodili. Sve to zbog više razloga. Prvo, jer biblijski pisac osobno nije bio svjedok događaja na licu mjesta. Drugo, jer je podatke crpao iz različitih izvora, pa je njegovo kazivanje uvjetovano ispravnošću pojedinih tradicija. I, treće, jer pisac daje prednost religioznom pripovijedanju i poruci, a stavlja povijesnu potpunost u drugi plan. Stoga se u biblijskim knjigama Izl, Br i Pnz, koje govore o Izraelovim odlučnim događajima, ne mogu tražiti pošto-poto točni itinerariji nego radije približno točni. Nije to izvještaj s lica mjesta, iz prve ruke, nego više idejno—presuđivački nacrt događaja, zasnovan na vlastitim predodžbama i poimanju drugih tog područja, a utemeljen na brojnim usmenim tradicijama koje su se stoljećima prenosile. Što znači da nije utemeljen na ranije postojećim pisanim dokumentima niti je poduprt nekim drugim izvanbiblijskim svjedočanstvima? Upravo zato što se ne može provjeriti niti potkrijepiti drugim dokumentima, pišćeva linearna shema ostaje nesigurna i dvojbeno s povijesno—zemljopisnog gledišta. No, koliko god nam izmicali detalji, modalitet i apsolutna točnost događaja, ipak to ne smanjuje njihovu povijesnost. Događaji su se zbili i to je nedvojbeno. Jesu li se dogodili na prirodan ili čudesan način^{2 4}, to ne možemo više provjeriti. Međutim, ono što je najvažnije jest to da su oni bili shvaćeni iznutra, tj. da su Izraelci u njima prepoznali Božje djelovanje i silu. Stoga je bolje i ispravnije govoriti o teološko-spasenjskom sadržaju i smislu izlaska i putovanja kroz pustinju nego o povijesno-kronološkoj i zemljopisnoj potpunosti izvještaja o tim događajima. Pisac koji je napisao te izvještaje više je teolog nego brižljivi povjesničar ili kroničar, koji je išao za tim da upozna i shvati duboki smisao i značenje događaja. Ono što je otkrio i shvatio jest to da se Bog objavio u njima i da događaji kao takvi imaju spasenjsko značenje. Smisao što gaje poslije mnogo vremena biblijski pisac dokučio i zapisao ona je ista riječ Jahvina koju su

Pod čudom razumijevamo izuzetno rijetku i neobičnu prirodnu pojavu koju priroda ne može proizvesti i koja toliko nadilazi prirodne uzroke i zakone da se mora pripisati izravnomu Božjem zahvatu. Događaji izlaska i putovanja kroz pustinju značili su za Izrael i korjenitu demitizaciju prirode, kako je bila poimana u onodobnom politeističkom svijetu. Misao staroga Srednjeg istoka nije dokučila prirodu kao jedinstveni sustav zakona, čiji je stalni način djelovanja ucijepljen u čvrsto načelo prirodnog reda. Stoga jezici tog područja nemaju neki termin koji bi bio istovrijedan terminu „priroda“, kako je mi poimamo. Prirodne su pojave bile shvaćene kao zamjetljivi učinici djelovanja nekog od božanstava, često u međusobnom sukobu. Izrael također nije znao za našu koncepciju prirode, iako je njegovo poimanje prirode malo drukčije od poimanja njegovih susjeda. On je prirodne pojave smatrao rezultatima djelovanja jednog jedincatog božanskog bića, a sukobe u prirodi posljedicama čovjekove pobune protiv vrhovne Božje volje, koji pobunjenike kažnjava s pomoću prirode. Za starozavjetnog čovjeka priroda je pozornica stalne Božje akcije. Priroda je personificirana i nedostaje ideja prirodnih uzroka koji djeluju po stalnim zakonima i utvrđenim načelima. Zato je njezino odvijanje nepredvidljivo. Otuda pretjerivanje u pripovijedanjima o neobičnim prirodnim pojavama, a to je opet značajka pučke tradicije. Prema tome, starozavjetni je čovjek mogao govoriti o čudesima i čudesnim znakovima i onda kad je riječ o događajima koji se mogu protumačiti i prirodnim putem.

Izraelci primili u doba odvijanja događaja kad je Bog očitovao svoju apsolutnu suverenost i odanost prema svojem narodu Izraelu. Bog je onda htio, a to isto želi i sada, da njegov narod bude slobodan i da u toj slobodi služi samo njemu, svojem Bogu i spasitelju.²⁵ Tu svoju želju Bog je očitovao najprije Mojsiju (Izl 3, 7–12), a potom i čitavom narodu u divnim i čudesnim djelima. Svi događaji što su se zbili između zemlje sužanjstva i obećane zemlje očitovanje su Božje suverenosti i naklonosti prema Izraelu.

5.1. Izlazak i putovanje kroz pustinju kao povlašteno vrijeme Božjeg objavljivanja i pralik Božjega spasenjskog djelovanja

U događajima izlaska i putovanja prema obećanoj zemlji Izrael je doista upoznao Gospodina. Pisac to zapravo i želi istaknuti, ponazočiti i posvijestiti svojim suvremenicima, a uz to i upozoriti ih da je Jahve i sada bliz i da želi da mu i oni služe. Baš zato što biblijski pisac tumači događaje prošlosti, on je više teolog nego povjesničar-kroničar. Izraelova spoznaja Jahve, dakle, nije plod filozofskog razmatranja i raščlambe, nego osobno izravno povijesno iskustvo. Upoznao gaje u njegovim povijesno-spasenjskim zahvatima. Jahve nije rezultat dokazivanja koje želi dati razumno tumačenje za postojanje stvari, nego je živi Bog koji se objavljuje, koji izbavlja, oslobađa, spašava u povijesti. O tome nam svjedoči knjiga Izlaska, čiji je sadržaj ne toliko čista povijest koliko teologija u pripovjedačkom obliku, koja temeljne spasenjske događaje memorira za sve naraštaje kao simbol vjere:

„Iz Egipta nas izvede Jahve moćnom rukom i ispruženom mišicom, velikom strahotom, znakovima i čudesima. I dovede nas na ovo mjesto i dade nam ovu zemlju, zemlju kojom teče med i mlijeko" (Pnz 26,8s; usp. Izl 15,1-21).

Pozornost je, dakle, usmjerena na Jahvu i na ono što je učinio da spasi svoj narod. Povijest je tek u drugom planu. Ona je važna samo ukoliko pripovijeda kako se Bog očitovao i što je učinio za Izraela. To njezino pripovijedanje i nabranje čudesnih djela i postaja proklamiranje je Božje veličine i ispovijedanje vjere. Cilj kroničara nije u tome da dadne izvještaj o događajima, da ih nabroji, nego da protumači te činjenice kako bi ih potonji naraštaji shvatili i prihvatili kao temeljne, odlučujuće i konstituirajuće događaje Izraela kao naroda.

Time on želi kazati da su ti događaji bili nešto više od obične zemljopisne promjene mjesta boravka. Već u ideji i događajima izbavljenja sadržana je tajna izabranja i poziva: Izrael je izbavljen i odabran da služi Jahvi. Za uzvrat Bog od nje-

Izlazak iz zemlje ropstva te susljedno putovanje i zauzimanje zemlje bit će teološki označeno i u narodu prihvaćeno kao Jahvino spasiteljsko djelo. Cilj Jahvina izbavljeničkog zahvata jest služenje njemu (usp. 12, 31). Do sada su Izraelci bili sluge faraonove (Izl 5, 15 si.). Odsada će, mjesto faraonu, služiti Jahvi, budući da oni pripadaju njemu kao „njegova predraga svojina mimo sve narode" (Izl 19, 5), oni su njegov narod (*am Jhwh). Zato je objekt glagola *šlh* („otпустiti", „pustiti") *et 'ammT* („moj narod"). Izraz „moj narod" dolazi često u sklopu dijaloga između Jahve i Izraela, a ponajviše izražava Jahvinu obitelj, svojtu, srodstvo („Sippe Jahwes", „Verwandschaft Jahwes"), kako to veli N. Lohfink: „Kad je Jahve slušao zapomaganje neke skupine svojih štovatelja i zauzimao se za njih, činio je to zbog toga što je smatrao tu skupinu ljudi kao svoju vlastitu svojtu", »Beobachtungen zur Geschichte des Ausdrucks am Jhwh« (*Fs. von Rad*), 1971, str. 289. U SZ, dakle, postoje dva poimanja: s jedne strane, Izrael je narod Jahvin jer je s njim ujedinjen vezom srodstva, a, s druge, Izrael to postaje sklapanjem Saveza.

ga traži da napusti sve relativne sigurnosti koje mu nudi ovaj svijet, da prigri bezukusnu manu ²⁶ radije nego kruh i meso, da se prepusti samo Božjoj brizi, jer je njegov put bolji, koliko god izgledao neuobičajen, težak i stalno opasan za život, od uobičajenoga ropskog života u kojemu nije ponestajalo hrane i sigurnosti. To bi bio smisao zaobilaznog puta oko poluotoka i putovanja kroz pustinju. Izrael će stići u obećanu zemlju tek kada bude prešao pustinju. Iskustva izlaska, putovanja kroz pustinju, Saveza i ulaska u obećanu zemlju nisu slučajnost bez ikog smisla, nego su to najaviteški pralikovi stalnoga Božjeg angažmana u povijesti njegova naroda. Izlazak je pralik Božjega spasenjskog djelovanja, put kroz pustinju slika Izraelova puta kroz povijest, a ulazak u Kanaan najava njegove pune realizacije. Zbog toga ti događaji za Izrael nikada nisu bili stvar prošlosti, ni' i šć bili prepuštani zaboravu. Nisu pripadali samo povijesti, nego su zadržali svoju vrijednost i aktualnost i poslije kroz čitavu povijest te bili neka vrsta jamstva stalne Božje blizine i naklonosti kao i zov da ostanu vjerni Jahvi. Stoga govoriti o vlastitome postojanju znači govoriti o Jahvi. Ispovijedati vjeru u Jahvu, prema biblijskoj tradiciji, znači pripovijedati njegova čudesna djela, znači govoriti o vlastitome oslobađajuće-spasenjskom iskustvu.

5.2. Sjećanje na velike događaje prošlosti osigurava dobru budućnost

Koliko god Bog bio i ostao za Izraelce „Bog skriveni“ (Iz 45,15), oni su njega spoznali preko njegovih djela. Ne samo da su „gledali djela Jahvina“ (Ps 46,9), nego su shvatili tko je Jahve, da je to učinila „ruka Jahvina“ (usp. Iz 41, 20; 42, 18; 43, 10) Izrael je, dakle, upoznao Jahvu preko događaja vlastite povijesti, razmišljajući o njegovim djelima, a ne preko prirode, kao što je to slučaj u drugih naroda. Spoznati Boga znači vidjeti i povjerovati (Izl 14, 31).

Na putu kroz pustinju Izrael se hranio na čudesan način. U toj hrani on je prepoznao Božji dar, koji je bio „nepoznat očima“ (Pnz 8, 16). Otuda čuđenje naroda: „što je to“ (*man hi**), koje izražava njezinu tajanstvenost (Izl 16, 15). Zato će biti moguće kazati da taj kruh „daždi s neba“, „pada s neba“ (Izl 16, 4; Jš 5, 12; Ps 78, 24). mSna je izgledala „poput pahuljica, kao da se slina uhvatila po zemlji“ (Izl 16, 14) ili nalik na kristalni med: „kao zrno korijandra; bijela, a imala je ukus medenog kolačića“ (Izl 16, 31; Br 11, 8), odnosno „nalik na bdelij“ (Br 11, 7), tj. smolu balzamova grma (usp. Post 2, 12). Ona se smjela skupiti samo za taj dan jer se inače kvarila: „ucrvala i usmrđjela“ (Izl 16, 20). Zbog sunca kapala bi dolje sa stabla, a noću bi se stvrdnula. Zato se skupljala uvečer ili rano ujutro: „Kad bi sunce ogrijalo, mana bi se rastopila“ (Izl 16, 21). Još danas na Sinaju postoji *man*, slatke kuglice što ih beduini upotrebljavaju kao dodatak jelu, a izlučuje ih *tamarix mannifera*. Prema biblijskom izvještaju može se zaključiti daje mSne bilo samo u određeno vrijeme (lipanj, srpanj) i na posebnim mjestima (tamo gdje je rasla ta biljka). Kao što se stvar ne može razjasniti jednostavnim prihvaćanjem čuda (=padanjem s neba), isto tako nije dostatno botaničko objašnjenje. U obadva slučaja iskrivljuje se smisao i krnji se biblijski tekst. Najvažnije je da se uoči simbolički smisao mane, a nipošto da joj se utvrdi narav. Najbolji način da dobijemo zadovoljavajući odgovor, čini se, jest prepoznati Božju brigu i akciju u prirodnoj pojavi. Čudesnost Božje skrbi najjasnije se vidi iz toga što sa malobrojna stabla na malom prostoru proizvodila dovoljno mane za mnoštvo naroda i kroz duže razdoblje. Bog je proizvodio svojem narodu mnogo više mane nego što je to moglo biti proizvedeno normalnim prirodnim procesom. Čudesnost ne bi bila dovedena u pitanje ni onda kada bi mftna bila tek dio njihove prehrane. Izraelci su, naime, pri izlasku povelu sa sobom mnogu stoku, krupnu i istinu (Izl 12, 38), uz to su išli u pljačku (usp. Br 31, 25 si.), a vjerojatno bi pri dužem zadržavanju zasijali i žito (usp. Lev 8, 2. 26). Dajući Izraelu te sredstvo za opstanak, taj „kruh nebeski“, „kruh jakih“ (Ps 78, 24 si.; 105, 40), ili jednostavno kruh (Izl 16, 8. 12. 15. 22. 32), Bog mu zapravo pokazuje svoju djelotvornu nazočnost: „Tada ćete poznati da sam ja Jahve, Bog vaš“ (Izl 16, 12). A taj je znak tako izražajan da će se na nj morati sačuvati spomen,

Tako će ti povijesni događaji sve više poprimiti religiozni značaj, bit će oslobođeni svake druge uzročnosti i slovit će kao čudesni Jahvini znakovi. Jahvina čudesna djela istodobno će obvezivati njegov narod. Ne samo da će ih se morati sjećati nego će ih morati prenijeti na svoje potomke: „Zato pazi i dobro se čuvaj da ne zaboraviš događaje što si ih svojim očima vidio; neka ti ne iščeznu iz srca ni jednoga dana svojega života; naprotiv, pouči o njima svoje sinove i sinove svojih sinova” (Pnz 4, 9; ups. 8, 1—19; 9, 7). Naime, samo vjerno sjećanje na vlastitu prošlost, na iskustva otaca, može osigurati potomcima dobru budućnost. Sva otačka prošlost, koja je pripremila sadašnjost sinova, bila je u znaku Jahve. Proizlazi, dakle, da sinovka sadašnjost mora također biti u znaku Jahve, ako žele osigurati mirodopsku i sretnu budućnost. No čovjekovo spominjanje prošlosti, u smislu učenja i prihvaćanja iskustava pređa, upravo u tome zakazuje. Zaboravljajući svoju prošlost, Izrael će pomalo zaboraviti i dovesti u pitanje Jahvinu djelatnu nazočnost u sadašnjem povijesnom tijeku, u sadašnjim događajima. Značajka je Izraela da se brzo iskazao kao narod „tvrde šije”. Svaki put kad je Izrael, živeći u Kanaanu, zaboravljao na život otaca u pustinji, tj. kad je zaboravljao na čudesne znakove što su se zbili pred očima njegovih otaca, ugrožavao je svoju postojanost koja se temeljila upravo na događajima prošlosti. Sam Bog, koji se objavio očima, uzrok je njegove egzistencije, njegove prošlosti i sadašnjosti koju živi. Jahve je, po svojoj nakani, pokazao čitavome svijetu da on stoji iza čudesnih događaja izlaska, putovanja kroz pustinju i ulaska u Kanaan. Za Izrael je to bio prvi pojavak na svjetskoj povijesnoj pozornici, čiji je značaj više religiozan nego političko-nacionalan.²⁷ Narod će se ne samo osvjedočiti u silnu Jahvinu moć nego će i povjerovati u Jahvu (Izl 14, 31). Izbavljenjem iz Egipta Izrael je konstituiran kao narod. U svemu tome on nema nikakve posebne zasluge, budući da je u svemu bila odlučujuća inicijativa i ljubav Jahvina. Upravo zbog nezasluzene povlastice Izrael je pozvan da uzvratiti ljubav, da ostane vjeran Savezu. To će vrijediti i za sve potonje naraštaje. Kao što je prošlost bila u znaku Jahve, to mora biti i sadašnjost, jer se sadašnjost ne može shvatiti ni razumjeti bez prošlosti u kojoj se nalaze norme i primjeri, po kojima bi trebalo da se živi i djeluje. Povijest nije prošlost koja se zaboravlja, nego sadašnjost koja se živi. Da bi najstarija povijest Izraelova — povijest izlaska, putovanja kroz pustinju i osvajanja zemlje — mogla ostati u sjećanju i uspomeni potonjih naraštaja, usmena će i pismena tradicija zabilježiti njezine odlučujuće događaje (usp. Izl 12, 25ss; 17, 14; 34, 27; Pnz 31, 19ss), ali ne kao hladnu i točnu kroniku, nego u obliku ispovijedanja i veličanja Jahve zbog silnih djela, koje dopušta manje ili veće nesuglasnosti. Naime, biblijski je pisac pristupio tim događajima na dosta slobodan način. Budući da ga nisu zanimala pojedinstva događaja, nego činjeničnost daje

kao što je Jahve zapovjedio Mojsiju: „Napunite mSnom jedan gomer i čuvajte ga za svoje potomke, da vide hranu kojom sam vas hranio u pustinji kad sam vas izbavio iz zemlje egipatske” (16, 32; usp. Heb 9, 4). O mani vidi: F. S. BODENHEIMER, >The Manna of Sinai«, u *BA* 10 (1947) 1-6; J. COPPENS, *Les traditions relatives a la Manne* (Misc. Fernandez), Madrid 1961, str. 169-185; A. HEISING, *Die Botschaft der Brotvermehrung*, (SBS 15), Stuttgart 1966; W. KELLER, *The Bible as History*, New York 1964, str. 115 si.; R. MEYER, »Manna«, u *ThWNT*, IV, 466-470; M. NOTH, *nav. dj.*, str. 130 si.; G. RICCIOTTI, *nav. dj.*, str. 200 si.

27

S biblijskog gledišta to je za Jahvu također „službeni ulazak u povijest i pojavak na svjetskoj pozornici. Do tada, prema inspiriranom piscu, on se objavio samo patrijarsima i njihovim potomcima. Sada pak svijet mora upoznati njegovu egzistenciju i njegovu moć”, G. AUZOU, *De la servitude au service*, Paris 1961, str. 156.

Jahve njihov uzrok, moguće je da pisac nije toliko držao do objektivnosti kronike i točnosti informacije, koliko do toga da istakne kako se Bog očitovao u povijesti i da su događaji od kojih je ona satkana zapravo njegovi čini. Stoga će oni dobiti sakralnu vrijednost i biti prikazani kao prošlost koja pojašnjuje sadašnjost i usmjeruje na budućnost. Sveta povijest, naime, ne prestaje s osvajanjem obećane zemlje, već se nastavlja, jer Jahve i dalje pokazuje svoju nazočnost preko čudesnih znakova (usp. 1 Kr 13,3. 5; 2 Kr 19. 29; 20, 8ss; itd.).

Odgonetajući budućnost u sadašnjosti preko prošlosti, usmena će tradicija i pisana riječ uzdignuti te događaje rane povijesti iznad dimenzije čiste prošlosti. Oživljavanjem i aktualiziranjem oni će u literarnoj tradiciji biti smješteni u sadašnjost i istodobno preporučeni budućnosti, budući daje Jahve, Izraelov izbavitelj, koji se uza svoj narod vezao Savezom, i danas nazočan u svojoj, „predragoj svojini“, te će i ubuduće odabirati Izrael „mimo sve narode“ i biti njihov izbavitelj i zaštitnik.

Poruka biblijskog pisca, povjesničara-teologa, koji pripovijeda Izraelom povijest, jest ta da se Jahve očitovao u prošlosti, da se očituje u sadašnjosti i da će se neprestano očitovati u budućnosti. To njegovo objavljivanje i pokazivanje živo je i djelotvorno. Izraelova je povijest povijest Jahvina angažiranja. Jahve se zalaže za svoj narod, on djeluje i pokazuje se u povijesnim događajima. Zbog toga će Jahve biti čašćen i zazivan kao živi, angažirani, djelotvorni Bog: „Konja i konjanike u more on je vrgao... Jahve je ratnik hrabar... desnica tvoja, Jahve, raskomada dušmane... Tko je kao ti, Jahve,... u djelima strašan, divan u čudima?“ (Izl 15, 1ss). Djelatnost mu je čudesna i nečuvana: „čudesna kakva se nisu dogodila ni u kojoj zemlji“ (Izl 34. 10). Samo njegovo ime već dovoljno govori o njegovim djelima: „ja jesam“, „Ja sam Bog živi“, „ja djelujem“, koji se „ne umara, ne sustaje“ (Iz 40. 28), koji čuje svoje i zauzima se za njih (Izl 2, 24s; 3, 7ss).

Budući da se Bog sjeća svojega naroda, narod se mora sjećati svojega Boga. Tako će sjećanje na velike događaje proizvesti velike blagdane, kao spomendane tih događaja, a vrhunac će biti blagdansko bogoštovlje. To kultno spominjanje i obredno moljenje pokazat će se kao najbolji način da se ti događaji ožive i ucijepu u svijest mladog naraštaja, te prenesu i očuvaju za nove naraštaje. Kroz blagdane i liturgiju možemo najlakše razumjeti nastajanje različitih tradicija koje prenose i zabilježiše te događaje. Različitost i neujednačenost u izlaganju su najočitiji znakovi brojnosti tradicija i višestrukosti pripovijedanja istih događaja jedinstvene Izraelove povijesti koja je ponajvećma Božje djelo učinjeno u ljudskom vremenu, pa joj zato i dalje ostaje značenje svete povijesti i pripremnoga vremena za novi Savez novog Izraela, kada će dobiti i svoj puni smisao.

6. Zaključak

Izveštaj o događajima izlaska, putovanja kroz pustinju i zauzeća obećane zemlje, koji nam predlažu knjige Izlaska, Brojevi i Ponovljenog zakona, vrlo je kompleksan. Te su knjige više zbirka različitih tradicija o tim događajima nego tečno i logično pripovijedanje samih događaja. Zbog toga nemamo jasan i točan pregled itinerara izlaska. Svaka tradicija nudi svoju verziju, koje se ne temelje na provjerenim i točnim podacima, nego više na vlastitu iskustvu i kutu gledanja na te događaje. Prava povijest i pravi zemljopis stavljeni su u drugi plan. Oni su važni utoliko ukoliko služe glavnoj ideji izvještaja, tj. dubljem smislu događaja: preko svojih djela Bog se javio i objavio. Jahve je očitovao svoju nazočnost u događaji-

ma izlaska i putovanja kroz pustinju; on stoji iza njih. U tim izvanrednim događajima Izrael je upoznao Jahvu kao Boga života, nazočnoga i moćnoga u spasenju. Njegova vjera u Jahvu potekla je iz tih događaja.

Ta djela pokazuju da je Jahve u vrijeme izlaska ne samo upao u povijest, nego da je odabrao Izrael za svoj narod. Odsada on pripada Jahvi. Taj odabir Izrael ne duguje nekakvim svojim zaslugama, već isključivo ljubavi Jahvinoj. Ta religiozna poruka nadvisuje i zasjenjuje povijesnu i zemljopisnu točnost događaja. Upravo je zato svaka rekonstrukcija događaja, napose puta kroz pustinju, arbitraran posao koji nudi jedan itinerar više. U tim je pothvatima nemoguće ne biti subjektivan, budući da se prosuđivanje ne osniva na pisanim izvanbiblijskim dokumentima, nego uglavnom na tim biblijskim izvještajima i vlastitim pretpostavkama. Da to nije lagan posao, najbolji su pokazatelj velika razmimoMaženja među povjesničarima i arheolozima u lokalizaciji pojedinih mjesta.

Jahvina su djela divotna. Divnost se najbolje očituje u tijeku povijesti, u djelovanju prirode. Tu dolazi do izražaja tajanstvena Jahvina moć. Kad Izrael nabroja čudesna djela, on slavi Jahvu. Njegova religioznost ne potječe iz pukog nepoznavanja fizičkih zakona i uzroka u prirodi, nego više iz intuitivnog promatranja i prilaženja prirodi. I više od toga. Nije to samo obična intuicija Božje nazočnosti u prirodi. Izrael je osjetio, izravno doživio i iskusio Boga u događajima prirodnih pojava. Više je to iskustvena nego razumska spoznaja Jahve. Zbog toga će plemenske tradicije te događaje obojiti čudesnošću. Pa ipak ta čudesnost nije najvažnija budući da je „čudo“, u smislu kako ga mi shvaćamo, nepoznati pojam onodobnom Izraelcu. Naglasak je stavljen na vjeru u Jahvu kao gospodara povijesti i prirode. Budući da je on gospodar toga toka, on prirodu podčinjava i pregiba svojim planovima. Biblijski čovjek svagdje prepoznaje Božju ruku koja Izraelu očituje moć i ljubav (usp. Ps 29). Svaki je neobični Jahvin zahvat u povijesti čudo, pa makar ih mi danas smatrali razjašnjivima. Biblijski pisac, dakle, u izvještaju o događajima izlaska i putovanja do obećane zemlje želi prije svega usmjeriti pogled na duboki smisao tih događaja. Usredotočuje pažnju na religiozni smisao više nego na povijesno-zemljopisne podatke. Poruka izvještaja jest ta da je Bog govorio, ali ne samo Mojsiju, nego je govorio i narodu u djelima. Zato hebr. termin *dabar* ne znači samo usmenu ili pisanu „riječ“ nego također i „događaj“, „zbivanje“. Riječ koju Bog upućuje čovjeku jest prije svega spasenjski događaj. Božja riječ je djelatna riječ koja spašava, a u punini će vremena otvoreno ući u povijest i postati tijelom (Iv 1, 14) i Spasiteljem svijeta (Tit 1, 4; 2, 13; 3, 6; 2 Tim 1, 10).

Budući da su događaji izlaska, putovanja kroz pustinju, Saveza, osvajanja zemlje pralikovi Kristova misterija i kršćanskih stvarnosti, uz to i najaviteljske slike konačnog dovršenja, ti se događaji odnose i na nas. Kao i sve druge biblijske izvještaje, tako i ove treba čitati i doživljavati kao vlastitu povijest, kao vlastite iskustvene činjenice preko kojih Bog govori i djeluje, budući da su i oni neka vrsta egzemplarističkog simbolizma. Samo se tako može otkriti njihov skriveni, duboki i pravi smisao, te dokučiti Božji naum. Svako drukčije čitanje ravno je apstraktnoj spekulaciji.

Svaki čovjek, u potrazi za boljim pašnjacima, poput Izraela, zaluta u zamamni „gošenski kraj“^{2 8}, da bi uskoro potom otkrio varku. Namjesto obilja nalazi tla-

To je egipatski kraj u kojem su, prema Post 45, 10; 46, 28 sl.; 47, 1. 6. 11. 27; Izl 8, 18; 9, 26, živjeli Izraelci. Zacijelo se misli na uski plodni pojas zemlje u Vad-Tumilatu,

čenje i ropstvo. Zamjećuje bezizlaznu situaciju i počinje prvo razmišljanje o izlasku. Ali kako, kojim putem krenuti? Otuda i prva zapomaganja, jer ropstvo je „vapaj“, kao krv Abela koja „Az zemlje viče“ (Post 4, 10), kao sudbina svih nesretnih, lišenih slobode i raznih pridošlica u bilo kojoj zemlji, kao vapaj udovica i siročadi. Svi oni ako „zavape k meni, sigurno ću njihove vapaje uslišati“ (Izl 22, 22. 26 i Job 34,28). Bog ne zaboravlja nikoga, svakoga se sjeća, napose siromašnih, ubogih i nesretnih (Ps 9, 13. 19). Uzdahe sužnjeva (Ps 79, 11; 102, 21), jad naroda koji vapije, Bog uslišava (Izl 3, 7ss). Svaki put kad netko, pojedinac ili zajednica, u kritičnim situacijama zavapi (Suci 3,9. 15; 4, 3; 6, 7s; 10,10; 1 Sam 9, 16), Bog se sjeća, tj. zauzima se, izbavlja ga (Post 8,1; 9,15s; 19, 29; 30, 22; Izl 2, 23ss; 3, 7ss, 6, 5; Lev 26, 41-45). Bog izvodi čovjeka na slobodu da mu on služi.

Otkrivajući Božji naum u događajima prošlosti njegova naroda, možemo dokučiti Božji naum u zbivanjima sadašnjeg trenutka, jer su događaji prošlosti neka vrsta opominjućih primjera, *typos*, preko kojih možemo i moramo čitati znakove ovoga vremena, napose zato stoje Božja riječ dinamična stvarnost. Magnalia Domini, koja učini u Egiptu, valja uvijek imati na pameti i preko njih osmišljavati svoju sadašnjost i osigurati svoju budućnost. Oni su djelomično očitovanje Božjih spasenjskih nauma na još nesavršenoj razini. I danas nam Bog preko Mojsija poručuje: „Ne bojte se! Stojte čvrsto pa ćete vidjeti što će vam Jahve učiniti da vas danas spasi“ (Iz 14, 13). Kao što je nekoć Jahve bio nazočan u povijesti svojega naroda, i bio njegova slava čineći „velika i čudesna djela što su ih vidjele tvoje oči“ (Pnz 10, 21), kao što su Iusova čudesa bili znakovi dolaska Božjega kraljevstva (Mt 11, 4ss; 12, 28), tako i danas Bog djeluje i očituje se u svojim spasenjskim zahvatima.

Podsjećaj na Izraelovu povijest izaziva oduševljenje: „Kako su potresna djela tvoja!“ (Ps 66, 3). I danas valja na njih pozivati: „Dođite i gledajte djela Božja“ (Ps 66, 5). No nije dovoljno podsjećati i spominjati djela Jahvina kao djela davne prošlosti (Ps 77, 12ss). Treba ih pažljivo čitati i istodobno pratiti sadašnje Božje djelovanje (Iz 5,12; Ps 28, 5) koje neprestance sve smišlja i oblikuje (Iz 22,11).

Naše smo izlaganje počeli slučajem izjednjelih Izraelaca. Gorka je voda postala pitka, Izraelci su postali gasni zahvaljujući Gospodnjoj spasiteljskoj akciji. Tako se Jahve iskazao kao onaj „koji daje zdravlje“ (Izl 15,26). Završit ćemo zgodom izgladnjelih Izraelaca (Izl 16, 1ss). U pustinji je Izrael iskusio i veliku glad, pa je u trenucima kušnje zažalio za ropskim životom u Egiptu. Bog ga je čudesno hranio manom, koja je istodobno i naša hrana. Dok slušamo izvještaj o četrdesetgodišnjem čudesnom hranjerja manom, Bog i nas hrani svojom riječi. Tako i mi na neki način spoznajemo Jahvu i svojim ušima doživljavamo njegovu slavu (usp. Izl 16, 6s). Svaki put kad čitamo ta mirabilia Domini, Jahve nam daje mesa da jedemo i kruha do mile volje (usp. Izl 16, 8). I dok se pitamo u čudu: „Što je to?“, dobivamo odgovor: „To je kruh koji vam je Jahve pribavio za hranu“ (Izl 16, 15). Nije dovoljno utvrditi daje mana pravi kruh koji održava na životu, kao što nije dostatno konstatirati: „naši su očevi jeli minu u pustinji“ (Iv 6,31) nego je potrebno prepoznati onoga koji daje taj kruh i slušati glas koji govori:

južno od prijestolnice Ramzesa II. Kraj je na sjeveru ograničen jezerom Menzaleh, na jugu je Pitom, na zapadu su rukavci Nila i na istoku gorka jezera. Iz toga su kraja Izraelci s Mojsijem na čelu, krenuli prema pustinji (Izl 12, 37). Riječ „gošen“, prema M. Z. Mavaniju, iranske je provenijencije, duguje se Hiksima, a znači „pašnjak“, u *RHPPhR* 35 (1955) 58-60.

„Nije vam Mojsije dao kruh s neba; naprotiv, Otac moj vam daje pravi kruh s neba" (Iv 6, 32). Novozavjetni su pisci produbili značenje mane. Najprije su rekli da je mana priprava za istinski kruh s neba, na euharistiju, kojoj je ona navještaj i pralik (usp. Iv 6, 31), odnosno „kruh koji je s neba sišao" (6, 49ss), zatim da je mana hrana posljednjih vremena, „sakrivena mana" (Otk 2, 17).

Čitati izvještaj o putovanju kroz pustinju — postaje i događaje koji su se tu dogodili — znači, dakle, slušati riječ Božju koja govori, da bismo prepoznali da to on govori. Gospodin koji nam daje da jedemo, jer „to se dogodilo nama za primjer" (1 Kor 10, 6), jer su to bila pripremna vremena za novi Savez u Isusovoj krvi (usp. Lk 22, 20), kada je nastao novi Božji narod, Crkva (usp. Mt 16, 18), predvođena novim Mojsijem (usp. Dj 7, 37) i utemeljena na dvanaestorici starješina—glavara, apostola. Puk se hrani Isusovim tijelom da ne bi pomro kao njegovi očevi koji su jeli manju; i da bi živio zauvijek (usp. Iv 6, 58). „Sve se to njima dogodilo da bude za primjer, a napisano je za opomenu nama" (1 Kor 10, 11).

LE TAPPE DEGLI ISRAELITI CHE USCIRONO DAL PAESE D' EGITTO

Riassunto

L'area della presente trattazione è il problema del percorso dell'esodo: l'itinerario che hanno seguito i figli d'Israele, i vari luoghi dove si sono fermati e ciò che vi hanno vissuto. Il percorso dell'esodo dipende in gran parte dalla geografia del Sinai. Il racconto del percorso riunisce più di una tradizione. E' una ricostruzione fatta sulla base di varie narrazioni, senza una conoscenza geografica sicura dei luoghi menzionati e quindi della via seguita. Fin dall'inizio gli avvenimenti: uscita dall'Egitto, la sosta nel Sinai, la salita verso Kades e la conquista di Canaan divennero i grandi atti salvifici di Jahveh, con i quali Jahveh aveva stabilito Israele come popolo. In essi Israele, oltre di trovare la spiegazione del suo destino, vedeva le radici della sua religione, della sua fede nel potere salvifico di Jahveh. Il suo „credo" è sviluppato in un movimento alterno di sofferenza e di salvezza. Israele non recita un mito ma una storia. La sua fede si fonda sulla rivelazione di Dio a uomini precisi, in luoghi precisi, in circostanze precise, su interventi di Dio in momenti precisi. Gli eventi che vanno dall'uscita dall'Egitto fino all'insediamento in Canaan sono storici, miracolosi e salvifici. Se si nega la realtà storica di questi fatti, si rendono inspiegabili il seguito della storia d'Israele, la sua fedeltà allo jahvismo ed il suo attaccamento alla Legge. L'autore termina con una conclusione in cui presenta il percorso dell'esodo in una prospettiva più larga. Il popolo d'Israele è prototipo della Chiesa. Gli avvenimenti della storia d'Israele hanno un significato che la trascende. Essendo segni precursori (typos), essi vanno letti in vista di Cristo, alla luce degli eventi del momento presente e della loro realizzazione escatologica.